

היום נלמד בעזרת ה':

גיטין דף יב

למדנו במשנתנו - שאם ירצה שלא לזון כו':

שמעת מינה: מכך שאמרו חכמים במשנה אמרה שהאדון לא חייב לזון את עבדו, משמע שהאדון יכול לומר לעבד כנעני 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך אלא תלך ותקבץ נדבות'.

דחייה: הכא במאי עסקינן: במשנה מדובר שהוא אמר לעבדו 'צא מעשה ידיך למזונותיך', כלומר תמכור את מעשה ידיך ומזה יהיו לך מזונות, ואת זה הוא אכן יכול לומר לו, אבל הוא אינו יכול לומר לו 'תעשה לי מלאכה ואני לא יפרנס אותך'.

זכוותה גבי אשה: אם אתה מסביר שכוונת המשנה לגבי עבד שהאדון אמר לו 'צא מעשה ידיך למזונותיך', א"כ אתה צריך להסביר כך את דברי המשנה גם לגבי אשה (= 'ושלא לזון את אשתו אינו רשאי'), שמדובר שהבעל אמר לה 'צאי מעשה ידיך למזונותיך', כלומר תמכרי את מעשה ידיך ומזה יהיו לך מזונות.

וא"כ יש להקשות:

אשה אמאי לא? מדוע הבעל לא יכול לומר לה כן?

תירוץ: בדלא ספקה: מדובר שגם אם האשה תמכור את מעשה ידיה לא יהיו לה מזה מספיק מזונות, ולכן על הבעל להוסיף לה עוד מזונות משלו.

קושיא: עבד נמי בדלא ספיק: א"כ גם בעבד מדובר שגם אם ימכור את מעשה ידיו לא יהיו לו מזה מספיק מזונות, ומדוע האדון יכול לומר לו 'צא מעשה ידיך למזונותיך'?

תירוץ: עבדא דניהום וכו': עבד שעבודתו לא שווה את מחיר הלחם שהוא אוכל, אדונו וגבירתו מה הם צריכים אותו? ולכן האדון יכול לומר לו שילך לקבץ נדבות כי אי אפשר להכריח את האדון לזון את העבד ולהפסיד, אבל בעל לא יכול לומר כך לאשתו, לפי שהוא התנה עמה בכתובתה שהיא תשב בביתו והוא יזון אותה.

(המשך בדף הבא ↓)

תא שמע: עבד שהרג בשוגג ולכן גלה לעיר מקלט, אין אדונו חייב לזון אותו, ולא עוד אלא שמעשה ידיו של העבד שייכים לאדונו. ע"כ הברייתא. א"כ מוכח שהאדון יכול לומר לעבד 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך'.

דחיה: הכא במאי עסקינן: מדובר שהאדון אמר לו 'צא מעשה ידיך למזונותיך', כלומר תמכור את מעשה ידיך ומזה יהיו לך מזונות.

קושיא: אי הכי: אם כך מדוע מעשה ידיו שייכים לאדונו והרי הוא אמר לו 'צא מעשה ידיך למזונותיך'?

תירוץ: להעדפה: מדובר שמעשה ידיו שווים יותר ממה שהוא צריך למזונותיו, ועל זה אמרה הברייתא שהעודף שייך לאדונו.

קושיא: העדפה? פשיטא! תירוץ: היה מקום לחשוב שכיון שכאשר מעשה ידיו לא מספיקים למזונותיו אין האדון חייב לתת לו מזונות, לכן כאשר העבד מרוויח יותר מכדי מזונותיו הוא ישמור זאת לעתיד שמא יבוא יום שלא יהיו לו מזונות, קמ"ל שההעדפה שייכת לאדון.

ומאי שנא לערי מקלט? מדוע הברייתא דיברה בעבד שגלה לעיר מקלט, והרי היא יכולה להשמיע לנו את דין 'צא מעשה ידיך למזונותיך' בכל עבד?

תשובה: סד"א וכו': לגבי הגולה לעיר מקלט נאמר "לָנֶס נְשָׁמָה רוֹצֵחַ... וְנָס אֶל אֶחָת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי", והיה מקום לחשוב שצריך לעשות לו 'חיות' יותר מכל אדם אחר, ולכן אף שלעבד רגיל אפשר לומר 'צא מעשה ידיך למזונותיך' אולי לעבד שגלה לעיר מקלט אסור לומר כך, לכן חידשה הברייתא שאף לעבד שגלה אפשר לומר 'צא מעשה ידיך למזונותיך'.

קושיא: והא מדקתני סיפא: והרי בסיפא של הברייתא נאמר 'אבל אשה שגלתה לעיר מקלט בעלה חייב במזונותיה', משמע שבעלה לא אמר לה 'צאי מעשה ידיך למזונותיך', שאם הוא אמר לה 'צאי מעשה ידיך למזונותיך' מדוע הוא חייב לזון אותה? ואם בסיפא לא מדובר שהוא אמר לה כך הרי שגם ברישא לא מדובר שהוא אמר כך לעבד. וא"כ שוב יש להוכיח מהברייתא שהאדון יכול לומר לעבד 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך'!

דחייה: לעולם מדובר שהוא אמר לעבד 'צא מעשה ידיך למזונותיך', וכן בסיפא מדובר שהבעל אמר לאשתו 'צאי מעשה ידיך למזונותיך', אלא שמדובר במקרה שמעשה ידה של האשה לא מספיקים למזונותיה, ולכן הבעל חייב להוסיף לה מזונות משלו.

קושיא: והרי בסוף הברייתא נאמר 'ואם אמר לה הבעל צאי מעשה ידיך במזונותיך רשאי', ולא חייב לזון אותה, משמע שכרישא מדובר שהוא לא אמר לה כך. (כלומר שכרישא הברייתא אומרת את הדין שהבעל לא יכול לומר לאשתו 'תעשי לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך', ובסיפא את הדין שהוא יכול לומר לאשתו 'צאי מעשה ידיך למזונותיך').

תירוץ: **הכי קאמר**: כוונת הברייתא שאם מעשיה ידה מספיקים עבור מזונותיה, ובעלה אמר לה 'צאי מעשה ידיך במזונותיך', רשאי. כלומר ברישא מדובר שמעשה ידה לא מספיקים לה ובסיפא מדובר שמספיקים לה.

קושיא: **מספקת, מאי למימרא?** אם מדובר שמעשיה ידה מספיקים עבור מזונותיה, מה הברייתא באה להשמיע לנו? והרי זהו דבר פשוט שבמקרה כזה בעלה יכול לומר לה 'צאי מעשה ידיך במזונותיך'.

תירוץ: היה מקום לחשוב שכיון שכל ישראל הם בני מלכים, ודרכה של בת מלך להיות צנועה ואין דרכה לצאת ולהסתובב בעיר ולחפש עבודה ולהתפרנס, קמ"ל שאם מעשיה ידה מספיקים עבור מזונותיה בעלה יכול לומר לה 'צאי מעשה ידיך במזונותיך'.

לימא כתנאי: אולי נאמר שהתנאים נחלקו האם האדון יכול לומר לעבד 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך'.

לדעת רשב"ג - העבד יכול לומר לרבו בשנות בצורת (= שאז אין לאדון מספיק מזונות לתת לו) או שתפרנס אותי או שתשחרר אותי. ולדעת חכמים - הרשות ביד אדונו להמשיך ולהשתעבד בו בלי לזון אותו, ויכול לומר לו לקבץ נדבות.

מאי לאו: לכאורה הם נחלקו האם האדון יכול לומר לעבד 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך'.

דחייה: ותסכרא? וכי מדובר שהאדון אמר לו תעשה לי מלאכה? אם כך מדובר היה על רשב"ג לומר שיכול העבד לומר לרבו 'או פרנסני או תן לי מעשה ידי בפרנסתי' ולא לומר לו 'או שתפרנס אותי או שתשחרר אותי' (= שהרי אם האדון אמר לעבד 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך' על העבד להשיב לו או שתפרנס אותי שתתן לי לעבוד ואני אפרנס את עצמי, ומה שייך שהוא אומר לו 'תשחרר אותי').

ועוד, מאי שנא שני בצורת? והרי גם בשנה רגילה כיון שהאדון אומר לו 'תעשה לי מלאכה ואני לא מפרנס אותך' בשביל העבד זה כמו שני בצורת.

אלא: מדובר שהוא אמר לעבד 'צא מעשה ידיך למזונותיך', ובשני בצורת אין מעשי ידיו מספיקים לפרנסתו, ולכן אמר רשב"ג שהוא יכול לומר לאדונו 'או שתפרנס אותי או שתשחרר אותי', שאם תשחרר אותי אני יהיה יהודי רגיל וירחמו עלי ויתנו לי צדקה. וחכמים סוברים שמי שמרחם על בני חורין מרחם גם על עבדים, לפי שהם חייבים במצוות כאשה, וירחמו גם עליו ויתנו לו צדקה.

ת"ש דאמר רב המקדיש ידי עבדו: אדון שהקדיש את מעשי ידיו של עבדו - חל ההקדש. ולכן העבד לא יכול לעבוד ולהתפרנס בכסף שיקבל, כי כל פרוטה ופרוטה שיקבל תלך מיד להקדש. אלא קודם כל העבד לווה כסף וקונה בו אוכל, ולאחר מכן עובד מעט בשווי פחות משווה פרוטה שלא חל על זה הקדש, ומחזיר את זה למלוה, וכך בכל פעם הוא עובד פחות משווה פרוטה ומחזיר, עד שגומר את החוב (כפי שתבאר הגמרא להלן).

הגמרא מבינה שמדובר באופן שהאדון לא נותן לעבד מזונות, ובכל אופן הוא יכול להקדיש את מעשי ידיו. מוכח שיכול לומר לו 'עשה עימי ואיני זנך'!

דחייה: הכא במאי עסקינן בעלה לו מזונות: באמת אם לא היה האדון נותן לעבד מזונות לא היה חל ההקדש על מעשי ידיו כי הם היו שייכים לעבד, אך כאן מדובר שהוא כן מעלה לו מזונות ולכן ההקדש חל על מעשי ידיו השייכים לאדון. והסיבה שהעבד זקוק ללוות כסף היא בשביל 'העדפה' - שיהיו לו מזונות ברווח ובשפע, יותר מהחובה של האדון לספק לו.

קושיא: ולימא ליה הקדש: מדוע ההקדש מסכים שהעבד ילווה, ובכך ההקדש מפסיד את הסכום של מעשי ידיו של 'העדפה'? שיאמר לו ההקדש: הרי עד שהוקדשו מעשי ידיך היה מספיק לך בלא העדפה, וגם עכשיו שסיפיקו לך!

[נאפילו שהעבד משלם בכל פעם פחות משוה פרוטה - הרי הכסף הזה שייך לאדון, והאדון מעוניין לצרף את הפחות משווה פרוטה לשווה פרוטה ולתת להקדש, ואם כן ההקדש יכול לעכב את העבד מלמנוע מההקדש את הסכום הזה. -מהר"ם שיף]

תירוץ: הקדש גופיה נחא ליה: ההקדש מעוניין שהעבד יעשה זאת ויאכל יותר ברווח, כדי שיעבוד יותר טוב, וממילא ירויח ההקדש יותר ממעשי ידיו.

קושיא: עושה ופורע? קמא קמא קדיש ליה! היאך העבד לווה ועושה ופורע, והרי כל פרוטה שהוא מרויח הולכת מיד להקדש? הגמרא מתרצת שהוא עובד פחות משוה פרוטה ומחזיר וכנ"ל.

הכי נמי מסתברא: כך באמת מסתבר לומר שמדובר שהאדון מעלה לעבד מזונות כי אינו יכול לומר לו עשה עימי ואיני זנך. מדברי רב במקום אחר: המקדיש מעשי ידיו עבדו, אותו העבד עושה ובכסף שהוא מרויח הוא קונה מזונות. משום שאם לא שהעבד יעבוד בשביל עצמו, מי יעבוד בשבילו?

לכאורה יש כאן סתירה בין שתי המימרות של רב. בראשונה אמר רב שההקדש חל והעבד לווה ועושה ופורע, ואילו בשניה אמר רב שההקדש לא חל.

אי אמרת בשלמא: אם נאמר שהאדון לא יכול לומר לעבד 'עשה עימי ואיני זנך' - מיושב הדבר. כי במימרא הראשונה מדובר שהאדון מעלה לו מזונות ולכן מעשי ידיו קדושים, ואילו במימרא השניה מדובר שהאדון לא מעלה לו מזונות ולכן מעשי ידיו לא קדושים. אבל אם נאמר שהאדון כן יכול לומר לעבד עשה עימי ואיני זנך - הרי בכל מקרה מעשי ידיו אמורים להיות קדושים, ומדוע במימרא השניה אמר רב 'מי יעבוד בשביל העבד?', מי שירצה יעבוד בשבילו ויתן לו צדקה! מה זה מעניין את ההקדש?

הגמרא מביאה אמורא שחולק על רב:

ת"ש. הקוטע יז עבדו של חברו: החובל חייב לשלם נזק (= כמה העבד שווה ללא יד), צער, ריפוי (= דמי הרפואה), שבת (= שכר הבטלה שהוא מפסיד עבודה בימי מחלתו), ובושת (= הבושה בחבלה. יש אומרים שאין בושת לעבדים). את כל זה הוא משלם לאדון.

רבי יוחנן אמר שהאדון מקבל את דמי האבטלה של העבד, ובכל אופן העבד ניזון מן הצדקה. בהכרח משום שהאדון יכול לומר לעבד 'עשה עימי ואיני זנך' ולכן הוא לא נותן לו את שכר ה'שבת' בכדי לקנות בזה מזונות, אלא העבד מתפרנס מצדקה.

דחיה: הכא במאי עסקינן וכו': מדובר שהאדון מעלה לעבד מזונות ולכן שכר ה'שבת' הולך לאדון, והסיבה שהעבד ניזון מן הצדקה זה בשביל 'העדפה' על מזנותיו, שהעבד זקוק להם עקב מחלתו אך האדון לא חייב לספק אותם.

קושיא: אם כך לא היה אומר רבי יוחנן את הלשון 'ניזון' מהצדקה - שזהו לשון המורה על המזון הבסיסי, אלא 'מתפרנס' - שזהו לשון המורה על שאר הצרכים?

הגמרא חוזרת לדברי רבי יוחנן:

אמר רב נוחן שבתו ורפואתו לרבו: הגמרא מקשה: פשיטא ש'שבתו' הולך לרבו שהרי מעשי ידי העבד שלו? ומתרצת 'שבתו' נכתב אגב 'רפואתו' שבזה יש חידוש שהיא הולכת לרבו. כדלהלן.

קושיא: רפואתו ידיה היא וכו': הרי דמי הרפואה שייכים לעבד בשביל להתרפאות בהם?

תירוצ: לא צריכא וכו': בתחילה אמדו את רפואתו לחמישה ימים, ונתנו את הסכום הזה לעבד בכדי לממן את הרפואה. אלא שהרופאים נתנו לעבד תרופות מאד חריפות הגורמות לייסורים וצער גדול, וכתוצאה מכך העבד הבריא תוך שלושה ימים. הכסף שנותר בשביל שני ימי הרפואה הולך לאדון ולא לעבד. החידוש כאן שאע"פ שהרווח נוצר בעקבות הצער הגדול של העבד בתרופות החריפות - אנו לא אומרים שהוא חלק מהרפואה השייכת לעבד, אלא הוא שייך לאדון (תוס').

הגמרא חוזרת למחלוקת רבי מאיר וחכמים המובאת במשנה: האם זכות לעבד להשתחרר או חובה היא לו.

תניא אמר רבי אלעזר וכו': הגמרא מיד תבאר את הדו שיח ביניהם.

אבל אשה חוב הוא לה וכו': דברים אלו אמרו רבנן לרבי מאיר, כלומר שבאשה הם מודים לו שהגירושין חוב לה.

קושיא: מאי קאמרי ליה ומאי קמהדר להו: הרי רבי מאיר טען: השחרור חוב לעבד כי הוא מפסיד אכילת תרומה. ורבנן ענו לו: גם ככה יכול האדון שלא לזון אותו. אך לא מובן מה ענה להם רבי מאיר: ומה אילו עבד כהן שברח וכו'?

תירוץ: הכי קאמר להו השבתוני על המזונות וכו': עניתם לי על 'המזונות' - שהגירושין אינם חובה בכך שהוא מפסיד אותם, כי בכל מקרה האדון יכול שלא לזון אותו. אך לא עניתם לי על התרומה - שהרי העבד יכול ללכת לכל מקום בעולם ולקבל תרומה בגלל שהוא עבד כהן, ועכשיו שהוא משתחרר הוא מפסיד אותה.

ממשיך רבי מאיר: וכי תימרו וכו': ואם תאמרו שגם בתרומה בכל מקרה יכול האדון למנוע מעבדו לאכול תרומה - אם הוא יזרוק לעבד גט שחרור ברשות הרבים לתוך ד' אמותיו של העבד, ישתחרר העבד בעל כרחו ולא יאכל יותר תרומה. ואם כן כאשר השליח מקבל את הגט עבור העבד אין בזה חוב יותר לעבד?

שביק ליה ועריק וכו': זה לא נכון. כי העבד יכול לברוח מהאדון בכדי שהאדון לא יוכל לשחרר אותו, ואז הוא יוכל לאכל תרומה בכל מקום שהוא יסתובב. וזה הפירוש של דברי רבי מאיר במשנה 'ומה אילו עבד כהן שברח וכו'.

שפיר קאמר להו: אם כן דברים מעולים אמר רבי מאיר לחכמים. ומה הם עונים על כך?

אמר רבא: זה מה שחכמים ענו לו במשנה 'אמרו לו מפני שהוא קניינו'. כלומר עדיין האדון יכול לפסול את העבד מאכילת תרומה בעל כרחו אפילו אם הוא יברח - וזאת על ידי שהוא ימכור אותו לישראל בכמה זוזים (כגון ארבעה זוז) ואז העבד יהפוך להיות עבד ישראל שאינו אוכל בתרומה. וממילא קבלת השליח את הגט שחרור אינה חובה יותר מכך.